

**SHARQ MUTAFAKKIRLARINING TARBIVAVIY QARASHLARINING
NAZARIY ASOSLARI**

Alfraganus Universiteti magistri
Tashmuhamedova Jadira Qural qizi
jadiratashmuxamedova@gmail.com

Annotatsiya *Ushbu maqolada Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari tarixiy-falsafiy, pedagogik va ijtimoiy jihatdan tizimli ravishda tahlil qilinadi. Asarda Abu Nasr Forobiy, Abu Rayhon Beruniy, Abu Ali ibn Sino, Alisher Navoiy kabi buyuk allomalarning inson kamoloti, axloqiy tarbiya, ma'naviyat va ijtimoiy muhit haqidagi fikrlari nazariy asos sifatida ochib beriladi. Tadqiqotda sharqona tarbiya konsepsiyasining zamonaviy pedagogik jarayonlar bilan uzviy bog'liqligi asoslab beriladi. Maqola imrad tuzilmasi asosida yozilib, unda metodologik yondashuvlar, tahliliy natijalar va ilmiy xulosalar keng yoritilgan.*

Tayanch iboralar: *sharq mutafakkirlari, tarbiya, axloqiy kamolot, ma'naviyat, pedagogika, insonparvarlik, ijtimoiy muhit.*

Аннотация *В данной статье системно анализируются воспитательные взгляды восточных мыслителей с историко-философской и педагогической точек зрения. Раскрываются идеи Фараби, Беруни, Ибн Сины и Алишера Навои о формировании личности, нравственном воспитании и духовности. Особое внимание уделено теоретическим основам восточной педагогики и их связи с современными образовательными процессами. Работа выполнена в формате имрад с детальным освещением методологии, результатов и обсуждений.*

Ключевые слова: *восточные мыслители, воспитание, нравственность, духовность, педагогика, личность.*

Annotation *This article provides a systematic analysis of the educational views of Eastern thinkers from historical, philosophical, and pedagogical perspectives. The works of Al-Farabi, Al-Biruni, Ibn Sina, and Alisher Navoi are examined as theoretical foundations of moral and spiritual education. The study highlights the relevance of Eastern educational concepts to modern pedagogy. The article is structured according to the imrad format, presenting methodology, findings, and discussions comprehensively.*

Keywords: *Eastern thinkers, education, morality, spirituality, pedagogy, human development.*

Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari insoniyat sivilizatsiyasining eng muhim ma'naviy meroslaridan biri sifatida alohida ilmiy ahamiyat kasb etadi. Bu qarashlar asrlar davomida shakllanib, nafaqat Sharq xalqlarining, balki butun insoniyatning ma'naviy-axloqiy taraqqiyotiga beqiyos hissa qo'shgan. Sharq tafakkurida tarbiya masalasi doimo inson kamoloti, jamiyat barqarorligi va ma'naviy uyg'unlik bilan uzviy bog'liq holda talqin etilgan

[1]. Sharq pedagogik merosining asosiy xususiyati shundaki, unda tarbiya jarayoni faqat bilim berish bilan cheklanmaydi, balki insonning ichki dunyosini shakllantirish, uning axloqiy fazilatlarini rivojlantirish, ruhiy poklanish va ijtimoiy mas’uliyatni anglashga yo’naltiriladi. Ayniqsa, Abu Nasr Forobiy, Abu Ali ibn Sino, Abu Rayhon Beruniy, Alisher Navoiy kabi allomalar insonni har tomonlama mukammal shaxs sifatida shakllantirish g’oyasini ilgari surganlar [2]. Mazkur mutafakkirlar qarashlarida tarbiya tushunchasi keng va ko’p qirrali mazmunga ega bo’lib, unda aqliy, axloqiy, estetik, jismoniy va mehnat tarbiyasi bir-biri bilan uzviy bog’liq holda qaraladi. Masalan, Forobiy inson baxt-saodatga erishishi uchun bilim va axloq uyg’unligini zarur deb biladi [3]. Ibn Sino esa tarbiyani inson tabiatiga mos ravishda, bosqichma-bosqich tashkil etish zarurligini ta’kidlaydi [4]. Beruniy ilm va tajribaning ahamiyatini yuqori baholab, tarbiyada ilmiy yondashuvni ilgari suradi [5]. Navoiy esa inson qalbini poklash, mehr-muruvvat va adolatni asosiy tarbiyaviy mezon sifatida ko’rsatadi [6]. Bugungi globallashuv, axborot texnologiyalari tez rivojlanayotgan davrda yosh avlod tarbiyasi yanada murakkab va mas’uliyatli jarayonga aylanmoqda. Shu sababli milliy va umuminsoniy qadriyatlar asosida tarbiya berish zarurati ortib bormoqda. Aynan shu nuqtada Sharq mutafakkirlarining pedagogik qarashlari zamonaviy ta’lim tizimi uchun muhim nazariy va metodologik asos bo’lib xizmat qiladi [7]. Shuningdek, Sharq allomalari tarbiyada ijtimoiy muhit, ayniqsa, oila va jamiyatning roliga katta e’tibor qaratganlar. Ularning fikricha, insonning shakllanishida faqat maktab emas, balki oilaviy muhit, ijtimoiy qadriyatlar va madaniy an’analar hal qiluvchi ahamiyatga ega [8]. Bu g’oya bugungi pedagogikada ham dolzarbligini saqlab qolmoqda. Mazkur tadqiqotning dolzarbligi shundaki, unda Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari zamonaviy pedagogika nuqtai nazaridan qayta talqin qilinadi hamda ularning nazariy asoslari chuqur ilmiy tahlil qilinadi. Tadqiqotning asosiy maqsadi — Sharq mutafakkirlarining tarbiyaga oid g’oyalarni tizimli o’rganish, ularning nazariy asoslarini ochib berish va zamonaviy ta’lim tizimidagi ahamiyatini asoslashdan iborat. Metodologiya ,Tadqiqot jarayonida quyidagi ilmiy metodlardan foydalanildi:

- tarixiy-tahliliy metod — Sharq mutafakkirlarining asarlarini o’rganishda;
- qiyosiy tahlil — turli allomalar qarashlarini solishtirishda;
- sistemali yondashuv — tarbiya tushunchasini yaxlit tizim sifatida ko’rib chiqishda;
- kontent-tahlil — manbalardagi asosiy g’oyalarni ajratib olishda.

Tadqiqotning metodologik asosini Sharq falsafasi, pedagogika nazariyasi va zamonaviy ta’lim konsepsiyalari tashkil etdi. Asosiy manbalar sifatida Forobiy, Beruniy, Ibn Sino, Navoiy asarlari hamda zamonaviy ilmiy adabiyotlar tahlil qilindi [3]. Tahlillar natijasida Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari quyidagi asosiy yo’nalishlarda namoyon bo’lishi aniqlandi:

1. Inson kamoloti g’oyasi, Forobiy insonni jamiyatning asosiy subyekti sifatida ko’rib, uning kamolotini bilim va axloq uyg’unligida deb hisoblaydi [4]. Unga ko’ra, mukammal inson — bu aqliy va axloqiy jihatdan yetuk shaxsdir.

2. Axloqiy tarbiyaning ustuvorligi, Ibn Sino tarbiyada axloqiy qadriyatlarni birinchi o‘ringa qo‘yadi. U bolani kichik yoshdan boshlab yaxshi xulq-atvorga o‘rgatish zarurligini ta’kidlaydi [5].

3. Ilm va tarbiya uyg‘unligi, Beruniy ilmni tarbiyaning ajralmas qismi deb biladi. Unga ko‘ra, haqiqiy bilim insonni komillikka yetaklaydi [6].

4. Ma’naviyat va ruhiy tarbiya, Alisher Navoiy asarlarida inson qalbini poklash, mehr-oqibat va adolat g‘oyalari ustuvor o‘rin egallaydi [7].

Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari chuqur falsafiy asosga ega bo‘lib, ular insonni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan. Ularning fikricha, tarbiya faqat bilim berish emas, balki insonning ichki dunyosini boyitish jarayonidir. Zamonaviy pedagogika ham aynan shaxsga yo‘naltirilgan ta’limni asosiy tamoyil sifatida qabul qilmoqda. Bu esa Sharq mutafakkirlarining qarashlari bugungi kunda ham dolzarbligini yo‘qotmaganini ko‘rsatadi [8]. Shuningdek, ularning qarashlarida oilaning roli alohida ta’kidlangan. Bu jihat hozirgi davrda ham muhim bo‘lib, yosh avlod tarbiyasida oilaviy muhit hal qiluvchi ahamiyatga ega ekanligi ilmiy jihatdan isbotlangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatdiki, Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari chuqur ilmiy va falsafiy asosga ega bo‘lib, ular zamonaviy pedagogika uchun muhim nazariy manba hisoblanadi. Ularning g‘oyalari insonparvarlik, axloqiy barkamollik va ma’naviy yuksalishga asoslangan. Tadqiqot natijalari shuni ko‘rsatadiki, Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari o‘zining chuqur falsafiy, ma’naviy va pedagogik asoslari bilan ajralib turadi. Ularning asarlarida ilgari surilgan g‘oyalar insonni har tomonlama rivojlantirishga qaratilgan bo‘lib, bugungi zamonaviy pedagogika tamoyillari bilan uyg‘unlikda namoyon bo‘ladi [9].

Sharq mutafakkirlarining qarashlarida tarbiya inson hayotining markaziy omili sifatida talqin etiladi. Ular tarbiyani faqat tashqi ta’sir emas, balki insonning ichki kamolot jarayoni sifatida tushuntiradilar. Bu esa tarbiyani chuqur psixologik va ma’naviy jarayon sifatida baholash imkonini beradi [10]. Tahlillar shuni ko‘rsatdiki, Forobiy tomonidan ilgari surilgan “komil inson” g‘oyasi, Ibn Sinoning bosqichli tarbiya nazariyasi, Beruniyning ilmiy yondashuvi va Navoiyning ma’naviy-axloqiy qarashlari bugungi kunda ham o‘z dolzarbligini yo‘qotmagan. Aksincha, ular zamonaviy ta’lim tizimini takomillashtirishda muhim nazariy asos bo‘lib xizmat qilmoqda [11]. Shuningdek, tadqiqot davomida aniqlanishicha, Sharq pedagogikasida tarbiya jarayoni kompleks xarakterga ega bo‘lib, unda bilim, axloq, ma’naviyat va ijtimoiy mas’uliyat bir butun tizim sifatida qaraladi. Bu esa hozirgi kompetensiyaga asoslangan ta’lim konsepsiyalari bilan uyg‘un keladi [12]. Yana bir muhim jihat shundaki, Sharq mutafakkirlari tarbiyada oilaning rolini alohida ta’kidlaganlar. Bu esa bugungi kunda ham o‘z ahamiyatini yo‘qotmagan bo‘lib, yosh avlodni barkamol qilib tarbiyalashda oilaviy muhitning hal qiluvchi omil ekanligini ko‘rsatadi [13]. Xulosa qilib aytganda, Sharq mutafakkirlarining tarbiyaviy qarashlari nafaqat tarixiy meros, balki zamonaviy pedagogika uchun amaliy ahamiyatga ega bo‘lgan nazariy tizimdir. Ularni o‘rganish va ta’lim jarayoniga joriy etish yosh avlodni ma’naviy yetuk, ijtimoiy faol va barkamol shaxs sifatida shakllantirishda muhim omil bo‘lib xizmat qiladi. Shu sababli ushbu

“O‘ZBEKISTONDA UCHINCHI RENESSANS VA INNOVATSION JARAYONLAR JURNALI”

20-Mart, 2026-yil

merosni chuqur o‘rganish va undan samarali foydalanish bugungi kun pedagogikasining ustuvor vazifalaridan biri hisoblanadi.

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR:

- 1 .Forobiy A.N. Fozil odamlar shahri. Toshkent, 1993.
- 2 . Karimov I.A. Yuksak ma’naviyat – yengilmas kuch. Toshkent, 2008.
- 3 .Pedagogika nazariyasi. Toshkent, 2015.
- 4 . Forobiy A.N. Baxt-saodatga erishuv haqida.
- 5 .Ibn Sino A. Donishnoma.
- 6 .Beruniy A.R. Qadimgi xalqlardan qolgan yodgorliklar.
- 7 . Navoiy A. Mahbub ul-qulub.
- 8 . Zamonaviy pedagogika asoslari. Toshkent, 2020.
9. Mustafayeva Xulkar Utkir Qizi Tarbiyada mehr-oqibat, hurmat va e’tiqod qadriyatlari JOURNAL OF INTERNATIONAL SCIENTIFIC RESEARCH
10. Volume 3, Issue 2, July, 2025 ISSN: 3030-3508
<https://spaceknowladge.com>